

AZERBAIJAN

Petrol ve Aşk Diyarı

Efsanevi aşk öyküsü Leyla ile Mecnun'un doğduğu topraklar; dünyanın en küçük kitaplarının toplandığı müzeler, her sokağında sanatın soluduğu kentler... Hazar sahillerinde yükselen petrol kuleleri ve kıyılara yayılmış yerleşimler... Atlas, Azerbaycan'ın Başkenti Bakü ve ikinci kenti Gence'ye konuk oldu.

YAZI: MEHMET Y. YILMAZ / FOTOĞRAFLAR: SEBATİ KARAKURT

Kent halkının, "İçeri Şehir" dediği Bakü'nün eski merkezi, Roma devrinden kalma yapılardan Sovyetler Birliği zamanında inşa edilen toplu konutlara ve günümüzün gökdelenlerine kadar pek çok farklı döneme ait binayı içinde barındırıyor.

Hem bir deniz hem de petrol kenti olan Bakü bu iki olguyu da halkın yaşam kalitesini düşürmeden taşıyabilen bir kent. Hazar'daki petrol kulelerinin karşısındaki kıyılar, kentin önemli plajları arasında (solda.) Leyla ile Mecnun destanını derli toplu olarak yazıya ilk geçiren şair Gencevi Nizami, Azerbaycan'ın önemli bütün kentlerindeki heykelleri ve adına açılan kültür merkezleriyle yaşatılıyor (altta.)

On beş yıl aradan sonra, Bakü kent merkezine doğru otoyolda, bir otomobilin içinde giderken, bir an için uçağın yanlılıkla Dubai'ye indiğini düşündüm.

Dev binalar, harika bir otoyol, uzaklardaki inşaat vinçlerinin ışıkları ve yüksek levhalarla perdelenmiş inşaat alanlarının çokluğu bu yanılmayı yaratan şey.

Azerbaycan'a 15 yıl önce rahmetli "prezident" Haydar Aliyev'in davetiyle gitmiş ve döndüğümde, o yıllarda çalıştığım *Milliyet* gazetesine şunu

yazmıştım: "Aliyev'in Azerbaycan için çizdiği vizyonu dinlerken kendimi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Çankaya sofralarındaki sohbetlerden birine tanıklık ediyormuş gibi hissettim.

"Aliyev, Azerbaycan'ın bağımsızlığının, Rus kültürünün izlerinin tamamen silinmesiyle mümkün olduğuna inanıyor. Bizdeki harf devriminin bir benzerinin tam ortasındayız. Tıpkı Çankaya'nın ilk sakini gibi, o da üç ay içinde Kiril alfabesinin yerini Latin grafikasının alabileceğine inanmış ve bunu başarmış da. Aliyev'i, Azerbaycan'da sevmeyenlerin

de olduğuna hiç kuşku yok. Ama eminim günlük politik tartışmaların unutulup sadece yapılan işlerin hatırlanacağı bir yarım yüzyıl sonra bir büyük dönüşümün mimarı olarak anılacak."

Yanılmışım, büyük dönüşümün gerçekleşmesi için 50 yıl beklemek gerekmiyormuş.

O vizyonun 15 yıl içinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini görmek, gerçekten etkileyiciydi.

Kentin merkezinde Zaha Hadid'in bir eseri yükseliyor: Geniş bir bahçenin içine oturtulmuş bu muazzam bina, modern Azerbaycan'ın yaratıcısı

Haydar Aliyev'in adını taşıyan bir kültür merkezi.

Bina uzaktan bir salyangozu andırıyor sanki. Dikey hiçbir açığa sahip olmayan bir bina bu. Sanki Hazar Denizi'nin dalgalarını dondurmuşlar, büyütmüşler ve getirip bu parkın içine oturtmuşlar gibi bir görüntü!

Bu çok ilginç binanın içinde Azerbaycan tarihi ile ilgili müzeler, Haydar Aliyev Müzesi, sergi alanları, bir de konser salonu bulunuyor. Kültür Merkezi'ni süsleyen heykeller de zaten kendi başlarına bir sergi değeri taşıyor. Bugünkü modern Bakü'yü

yaratılan vizyonun, diğer Azerbaycan kentlerindeki sonuçları ile ilgili bir fikrim yok elbette. Ancak şunu söylemeliyim ki benim gördüğüm Gence kenti, Bakü'de yapılan her hangi bir kompleksin bütçesiyle toptan yenilenebilir.

Öyle devasa bir bütçe ile yepyeni bir kent yaratılmış. Antik Bakü, dünyanın bilinen en eski tek tanrılı dini Zerdüştlüğün merkezi olmuş bir kent. Kentin bazı yerlerinde milattan önce 3 bin ile bininci yıllar arasına tarihlenen arkeolojik buluntular da var ancak kentin hangi tarihte kurulduğu tam olarak bilinmiyor. Bakü'de satın aldığım Chingiz Qajar'ın *Old Baku (Eski Bakü)* kitabı, kentin kuruluşunu milattan önce 6. yüzyıla dayandırıyor, onu da belirtmiş olayım.

Bugünkü Bakü'de, "İçeri Şehir" olarak anılan eski şehirde dolaşırsanız göreceğiniz kalıntılar daha çok Roma dönemine tarihleniyor.

Sasanelerin, Şirvan şahlarının yönetiminde uzun yıllar yaşadıkdan sonra 8. yüzyıldaki Arap istilası ile birlikte İslam ile tanışmış, o günden bu güne de nüfusun önemli bölümü İslam dinine mensup.

Bakü'nün sokaklarında gezinirken neredeyse her köşe başında karşınıza bir heykel çıkacak.

Azerbaycan'ın en büyük şairi Firdevsi'nin dev

heykeli, hemen karşısındaki Şairler Evi'ne bakıyor; Azerbaycan'ın kendi içinden çıkmış şairlere, yazarlara duyduğu saygının bir nişanesi olarak inşa edilmiş bir tür Pantheon bu bina.

Azerbaycanlıların, biz de dahil diğer Türki ülkelerinde pek rastlamadığımız bir özellikleridir bu.

Sokaklarda yürürken, bazı binaların üzerinde heykeller ya da bir büst görürsünüz. Bunlar, vaktiyle o binada yaşamış bir yazara, müzisyene, şaire, ressama duyulan saygının ifadesidir.

Sayılsız müzede, Azerbaycan tarihinin, kültür ve sanatının örneklerini izleyebilirsiniz.

Dünyanın en büyük "küçük kitaplar müzesi" de bu kentte yer alıyor ve o müzede her biri gerçekten sanat eseri olan içindeki yazıları mikroskopla bile zor okuyabileceğiniz kitapları görebilirsiniz.

İçeri Şehir'den dışarıya, modern Bakü'ye çıktığınızda da sizi bekleyen tipik bir Avrupa kentidir. Kafkaslar'ın bu en büyük kenti, geniş bulvarlar, parklar, parkları süsleyen heykeller ile bir batı Avrupa kenti duygusu veriyor insana. Bu da yetmemiş gibi kentin Hazar Denizi kıyısındaki bir bölgesi kentsel dönüşüme tabi tutulmuş. Henüz inşaat tamamıyla bitmiş değil ama Bakü'de olduğunuzu bilmezseniz, kendinizi Paris'te zannedebilirsiniz.

Eski mimariyi de barındıran "İçeri Şehir"den, yeni mahallere açıldığınızda görkemli bir Avrupa kenti dokusu buluyorsunuz.

Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alan Bakü, Kafkaslar'ın en önemli ticaret ve kültür kentlerinden biri sayılıyor (üstte.) Bakü'de bulunan, Iraklı ünlü mimar Zaha Hadid'in eseri olan Haydar Aliyev Kültür Merkezi'nin detay tasarımlarını Kıbrıslı mimar Saffet Kaya Bekiroğlu yapmış. İçinde konser ve konferans salonları, kütüphane, müze ve sanat galerileri barındıran yapının görünümü Azerbaycan mitolojisindeki Hazar Denizi'nin yükselişini yansıtıyor (sağda.)

ALEVLİ CAM KULELER

Kentin simgesi haline gelmiş dev cam kuleler, geceleri ışık tasarımlarıyla seyredenlerde alev almış duygusu yaratıyor. Kuleler yüzyıllardır kentin gelir kaynağı olan petrole saygının da göstergesi durumunda (sağda.) Bakü'nün büyük caddelerinden biri olan Targovi, aynı zamanda kentin gece hayatının odak noktası. Akşam saatlerinde ışıklarını yakan meydan, sabahın ilk ışıklarına kadar hareketliliğini sürdürüyor (karşı sayfada, üstte.)

Kentin simgesi haline gelmiş dev cam kuleler, gece olunca sanki tutuşuyor, alev alev yanıyor. Kimsenin ateş yaktığı yok tabii, gerçek bir görsel şölen, ışık oyunları ile gerçekleştiriliyor ve Bakü'nün 10. yüzyıldan beri en önemli gelir kaynağı olan petrole saygıyı da ifade ediyor.

Hazar kıyısı ise kentin bir diğer nefes alma alanı. Balıkçı lokantaları, plajlar, bizim Çeşme ve Bodrum'dakine benzer "beach clublar" ile Arap ve İranlı turistlerin ilgisini çekiyor.

Azerbaycan, turistik vizeyi kaldırdığından bu yana ciddi bir turistik kent olmuş, kentte birbiri ardına yapılan dev otellerde yer bulabilmek için tatil planını önceden yapmalısınız.

Bir turist arayabileceği her şey bu kentte mevcut: Tarih, sanat, müzeler, günümüzün en önemli mimarlarının yaptığı binalar, Azerbaycan'ın yerel lezzetlerinin sunulduğu lokantalar, deniz ve güneş ile son derece genç gece hayatı!

Bir turist zaten başka ne ister?

GENCE VE NİZAMİ

Bakü'den bindiğimiz uçak geniş bir ovaya yayılmış evlerin üzerinden Gence'ye doğru süzülmeğe başladığında bu kadar heyecanlanacağımı hiç tahmin etmiyordum. Heyecanımın nedeni

içinde yaşadığımız coğrafyanın en büyük şairlerinden birinin doğduğu, büyüdüğü ve aradan geçen sekiz yüzyılı aşan zamana rağmen değerinden hiç kaybetmeyen, hatta diyebilirim ki değeri daha çok anlaşılan eserlerini verdiği kente iniyor olmamdı.

Elbette Nizami'nin doğup büyüdüğü ve sokaklarında gezindiği, yeşil bahçelerinde serinlediği Gence ile bugünkü Gence arasında neredeyse hiç ilişki yok, ama biliyoruz ki bir kente ruhunu veren şey,

EN BÜYÜK MEYDAN

Targovi Meydanı, kentin en merkezi noktası sayılıyor. Meydan ve bağlantıldığı yollar, kültürel odaklar, eğlence mekânları ve alışveriş alanlarını kapsıyor.

binalar yıkılıp, yeniden yapılırsa da değişmez. Çünkü o ruhu veren insandır ve o genetik kodlar, aradan binlerce yıl geçse bile kolayca değişime uğramaz.

Gerçi, bu coğrafyada birçok önemli insanın nerede doğduğu ile ilgili tartışmalar da hiç bitmez biliyorsunuz.

Söz konusu olan Nizami gibi bir büyük sanatçı olunca, bu paylaşamama durumu, adeta bir kav-gaya da dönüşebiliyor.

Nasreddin Hoca nereliydi? Karagöz kime ait? Bu türden sayısız tartışma konusu yaratmak bu coğrafyanın ortak özelliği sanki.

Nizami'nin de kendisini bu kaderden kurtar-ması beklenemezdi zaten.

İranlılara bakarsanız Nizami, Kum kentinin Tafraş kasabasının Ta Köyü'nde doğmuş, sonradan Gence'ye göç eden babasıyla birlikte Gence'ye gelmiştir.

Bir başka iddia da Kum kentinin Farahan kasa-basında doğduğudur ki bu da, iki kasaba arasında halen tartışma konusu.

İranlıların bu iddiası, Nizami'nin *İkbalname*'si-ne sonradan eklendiği hemen anlaşılan iki beyit-ten kaynaklanır.

Ama sonuç olarak Nizami, Nizami Gencevi olarak tanınır, eserlerini bu isimle vermiştir ve mezarı da halen Gence'dedir. Doğal olarak Azer-baycan ve Gence için çok önemli bir konu bu, ancak ister Kum'un bir kasabasında, ister Gence'de doğmuş olsun, Nizami benim için Nizami'dir, değerini belirleyen şey nerede doğduğu değildir. Hangi kentin ruhunu taşıdığı, büyük eseri *Ham-*

Gence'de artık unuttuğumuz eşsiz lezzetlere sahip yemekleri mutlaka tatmak gerekiyor.

se'yi hangi kentte yazdığıdır.

İslamın egemen olduğu doğu coğrafyasında çok sayıda büyük şair yaşamıştır ama Firdevsi'yi bir kenara koyarsak hiçbiri gösterişli ve aşırı süslü doğu şiirinin parlayan yıldızı olmayı Nizami kadar hak etmez.

Düşünün ki bizim büyük şairimiz Fuzuli, Nizami'yi üstat, kendisini onun öğrencisi olarak tanımlamıştı. Fuzuli'nin bu tutumu elbette teva-zu ile de açıklanabilir ki böyle bir açıklamaya da itiraz etmek kolay değildir, ama ne yapalım söz ağzından çıkmış bir kere!

Nizami Gencevi'nin en çok taklit edilen ve dün-yada en çok tanınan eseri *Leyla ve Mecnun*'dur. Leyla ve Mecnun'un öyküsü dilden dile anlatılan

bir öykü. Özellikle Arap coğrafyasında değişik versiyonları nesiller boyunca anlatılmış, ama Nizami'ye kadar kimse bu öyküyü yazıya dökmemiş.

Aslına bakarsanız bu konuda Nizami'nin de başlangıçta çok hevesli olduğu söylenemez. Çünkü Nizami, derin bir keder ve acıyla yoğrulmuş bu öyküyü yazmanın zor olduğunu düşünmektedir. Nizami, edebiyatın insanın yaşamını keder ve ümitsizliğe boğacak bir sanat olmadığına inanır. Edebiyatın, insanı manen yükselten ve güçlü kılan neşenin ifadesi için bir araç olduğunu düşünür.

Bir Azerbaycanlı olarak Azerbaycan Türkçesine karşı derin bir muhabbeti olmasına karşın eserini Farsça yazmıştır. Bu şiiri yazmasını isteyen dönemin muktediri Şirvanşah'a karşı anadilini cesurca

savunmuş ama Farsçanın zenginliğini kullanmakta da tereddüt etmemiştir. Zaten her zaman saraya ve muktedirlere karşı mesafesini korumuş bu dev şaire, zorla bir şeyi kabul ettirebilmek de mümkün değildir.

Nizami bu eserini 1188 yılında yazıp, bitirmişti. "Eğer sanatçı için bilgi birikimi gerekli olmasaydı Leyla ve Mecnun'u 10 günde yazardım" dediği de kayıtlara geçmiş bulunuyor.

Bugünün sanat ile ilgili tartışmalarından elbette haberdar değildi, ama sanatın hayatın bir aynası olması gerektiğine inanıyor ve bunu savunuyordu.

"Sanat mı hayatı taklit eder, hayat mı sanatı" tartışmasında sanatın hayatı taklit ettiğini bugün savunanların atasıdır bile diyebilirim!

Bu bilgiyi Mirza İbrahimov'un, Leyla ve Mecnun'un Farsça baskısına yazdığı önsözden aktardım. Bu önsöz, Dr. Ayşe Büyükyıldırım'ın ve Samed Vurgun'un Farsçadan çevirisiyle hazırladığı Leyla ile Mecnun baskısında yer alıyor. Kitabın yeni baskısı ne yazık ki yok, ama sahaflarda ben bir tane bulabildim.

Nizami'nin *Leyla ve Mecnun*'unu bir aşk destanı olarak görmek ve öyle değerlendirmek kuşkusuz ki büyük sanatçıya haksızlıktır ve çok sığ bir bakışa delalet eder.

Nizami, bu eseriyle bir aşk öyküsünün arka planında, zulme ve zalimlere karşı çıkar. İnsanların, güç sahipleri karşısında alçalmamalarını savunur. Zalimin zulmüne boyun eğmemeyi, mücadele etmeyi

Kimi kaynaklar 10. yüzyıldan beri Azerbaycan'daki petrolün kullanıldığını söz ediyor. Günümüzde de ülkenin en önemli geçim kaynağı petrol. Özellikle Bakü ve çevresinde çok miktarda rafineri bulunuyor.

Azerbaycan'ın turizm bakımından da önemli merkezlerinden biri sayılan Gence kentinin çevresinde geniş ormanlık alanlar, kaplıcalar, piknik alanları, eğlence ve konaklama mekanları bulunuyor. Göy Göl de Gence yakınında "Göller Bölgesi" olarak anılan kesimde yer alan en görkemli göl (solda). Leyla ile Mecnun destanı, Nizami'den sonra Fuzuli gibi önemli bir şairin kaleminde yeniden şekillendi ve İran, Kafkaslar, Türkiye'nin de içinde olduğu coğrafyada değişik dillere çevrildi. Destan, yüzyıllar boyunca minyatür sanatının da en önemli motiflerinden biri oldu (sağda.) Şair ve bilgin Nizami, geleneklere uyarak, doğduğu yerin adını, kendi adının önüne yerleştirdi. Gence kenti de hem onun adıyla önemli bir kültür merkezi yaparak, hem dev bir mozole dikerek ona vefasını gösteriyor (sağda, altta.)

önerir. Zulüm alçaklık ise, buna ses çıkarmamak da rezil bir tutumdur. Kadınlara yönelik zulme daha o tarihte dikkat çeker, karşı çıkar. Bu nedenle Leyla'yı betimlerken sadece güzelliğinden söz etmez. Güçlü, iradeli, sözünde duran ve ideal bir kadın tipi de yaratır.

Bu muazzam eserin kimi beyitlerini aklımdan tekrarlarken, Nizami'nin Gence'deki mezarını ziyaret ettim.

Beş büyük eserden oluşan *Hamsə*'sinden ilham alınarak yapılmış, beşgen bir kule bu.

Kuleye, her biri beşer basamaktan oluşan beş merdivenden çıkarak giriyorsunuz. Giriş kapısı

zemin seviyesinin üstünde.

İçeri girdiğinizde beş köşede, beş vitray sizi karşıyor. Güneşin vitraylarda yarattığı ışık oyunlarına gözünüz alıştığında zemin seviyesinde mozoleyi görüyorsunuz. Binanın çevresinde, Nizami'nin değişik eserlerini tasvir eden dev heykellerle süslü bir park var. Bir de yirmi metre yüksekliğinde heykeli ile bu tablo tamamlanıyor.

Bakımlı bir parkın içinde yer alan kabrin tam karşısında Nizami Müzesi'ni de ziyaret edebilirsiniz. Bu müzede Nizami'nin eserlerini tasvir eden değişik minyatürleri, Nizami kitaplarının ilk baskılarını, tarihi Gence halılarını görmeniz mümkün. Ama ne

yazık ki müze ile ilgili bir katalog yok, gördüğünüz her şeyi hafızanızda saklamanız gerekiyor. Azerbaycan, petrol gelirleriyle artık zengin ve güçlü bir ülke. Devlet bütçesinden küçük bir harcamayla kabri ve müzeyi ziyaret edecek olanlara satılabilecek bir kitap hazırlayıp, bastırmak sorun olmasa gerek.

Gence'ye kadar gidenler için görülmesi gereken tek şey elbette Nizami'nin kabri değil.

Gerçi ben o kabri görmek için Gence'ye gitmiştim ama gitmişken parklar ve heykellerle güzelleştirilmiş bu kentin tadını çıkarmanızı öneririm. Bir kere burada yiyeceğiniz etin ve sebzelerin tadını, artık bizim ülkemizde bulabilmek çok zor.

Kimyasal yemler ve gübrelerle bozulmamış et, sebzeler ve yakındaki göllerde, derelerde yakalanmış balıklar zengin bir mutfağın temelini oluşturuyor.

Gence yakınlarındaki Göy Göl de görülmesi gereken bir başka doğal güzellik. Kepez yerleşim biriminin sınırları içinde aslında bir göller bölgesi var. Ama bu göllerin en güzelinin Göy Göl olduğunu söylemeliyim ki adı gökyüzünün göldeki yansımasından geliyor ve Gence'nin içme suyu ihtiyacı da bu gölden sağlanıyor. Göller bölgesini gezip, Gence'ye dönüş yoluna girdiğinizde, dağdan inerken şırl şırl akan derelerin kenarına kurulmuş harika lokantalarda mola vermenizi de öneririm ●